به نام خدا

گروه آموزشی

نقدیم می کند

گروه علمی - آموزشی آلم

موضوعات وبلاگ

دانلود انواع نمونه سوالات امتحانی از مقطع راهنمایی تا سال چهارم دبیرستان برای تمامی رشته های تحصیلی ، جزوات آموزشی ، آزمون های سراسری و آزاد داخل و خارج از کشور تمامی رشته ها ، آزمون های آزمایشی سنجش،گزینه۲،قلمچی و... ،المپیاد های کشوری ، نقد و بررسی آزمون های سراسری و آزمایشی سنجش و سایر موارد آموزشی دیگر.

درس دوم

قواعد قافیه

چنان که گذشت، قافیه‌ی شعر فارسی تابع دو قاعده است؛ امّا این دو قاعده‌ی کلّی استثناهایی دارد که در قالب هفت تبصره بررسی می‌شود:

تبصره‌ی ۱: به آخر واژه‌های قافیه ـ در قاعده‌ی ۱و ۲ ـ ممکن است یک یا چند حرف الحاق شود که باید آن‌ها را حروف الحاقی قافیه به حساب آورد:

مثال ۱:

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد، روز وداع یاران

حروف قافیه ← اران / حروف اصلی ← ا+ ر (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← «ان»

مثال ۲:

ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی دل بی تو به جان آمد وقت است که باز آیی

واژه‌های قافیه ← تنهایی، بازآیی

حروف قافیه ← ایی / حروف اصلی ← مصوّت بلند«ا» (طبق قاعده‌ی ۱) / حروف الحاقی ← یی

نکته‌ی ۱: حروف الحاقی قافیه عبارت است از:

شناسه‌ها، ضمایر متّصل، پسوندها، مخفّف صیغه‌های زمان حال بودن (ـَ م ،ی، یم، ید، ـَ ند) ،«ی» در آخر بعضی واژه‌های مختوم بـه «ا» و «و»

نکته‌ی ۲: حروف الحاقی جزء حروف مشترک قافیه بوده، رعایت آن‌ها لازم است.

نمونه‌هایی از حروف الحاقی:

شناسه:

شـب مهتـاب کاغـذهـا نویـسد کند هر جا غلط فی‌الفور لیسد

واژه‌های قافیه ← نویسد، لیسد/ حروف اصلی قافیه ← یـ + س (قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـَ د (شناسه)

ضمایر متّصل:

دوست دارم که بپوشی رخ همچون قمرت تا چو خورشید نبینند به هر بام و درت

واژه‌های قافیه ← قمرت، درت / حروف اصلی قافیه ← ـَ + ر(قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـَ ت (ضمیر متّصل)

پسوند:

بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران

واژه‌های قافیه ← بهاران، یاران / حروف اصلی قافیه ← ا+ ر (قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ان (پسوند جمع)

مخفّف صیغه‌های بودن:

اگر بر تنِ خـویش سـالار و میـرم ملامت همی چون کنـی خیـر خیـرم

واژه‌های قافیه ← میرم، خیر خیرم / حروف اصلی قافیه ← یـ+ ر (قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـَ م(مخفّف هستم)

«ی» درآخر بعضی واژه‌های مختوم به «ا» و «و»:

مثال ۱:

برد کشتی آن جا که خواهد خدای وگـر جامـه بـر تـن دَرَد ناخـدای

واژه‌های قافیه ← خدای، ناخدای/ حروف اصلی قافیه ← مصوّت «ا» (قاعده‌ی ۱) / حروف الحاقی ← «ی»

www.alm.loxblog.com

مثال۲:

اگر چشم داری به دیگر سرای به نزد نبیّ و وصی گیر جای

واژه‌های قافیه ← سرای، جای / حروف اصلی قافیه ← مصوّت بلند«ا» (طبق قاعده‌ی ۱) / حروف الحاقی ← «ی»

مثال۳:

نشاط جوانی ز پیران مجوی که آب روان باز ناید به جوی

واژه‌های قافیه ← مجوی، جوی / حروف اصلی قافیه ← مصوّت بلند«و» (طبق قاعده‌ی ۱)/ حروف الحاقی ← «ی»

توجّه

برای مشخّص کردن قافیه‌ی هر شعر، ابتدا «ردیف» سپس« حروف الحاقی» و پس از آن «حروف اصلی قافیه» را مشخّص می‌کنیم.

تبصره‌ی ۲: بعضی واژه‌های قافیه، به مصوّت کوتاه ـِ (=هـ بیان حرکت) یا مصوّت بلند«ی» ختم می‌شود که این دو مصوّت نیز، از نظر قافیه، الحاقی به شمار می‌رود:

مثال۱:

کسان شهد نوشند و مرغ و بَرِه مرا روی نان، می‌نبیند تَرِه

واژه‌های قافیه ← بره ، تره/ حروف اصلی قافیه ← ـَ + ر (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـِ (= ـه بیان حرکت)

مثال۲:

یکی مشکلی برد پیش علی مگر مشکلش را کند منجلی

واژه‌های قافیه ← علی، منجلی/ حروف اصلی قافیه ← ـَ + ل (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← «ی»

توجّه

در واژه‌های«علی و منجلی» ، «ی» حرف اصلی است امّا از نظر قواعد قافیه، شاعران فارسی زبان، آن را در حکم حرف الحاقی به شمار آورده‌اند گویی اصل کلمات «عَل» و «منجَل» بوده است.

مثال ۳:

ما درس سحر در ره میخانه نهادیم محصول دعا در ره جانانه نهادیم

واژه‌های قافیه ← میخانه، جانانه

حروف اصلی قافیه ← ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـِ (= هـ بیان حرکت)

مثال۴:

گر بریزی بحر را در کوزه‌ای چند گنجد قسمت یک روزه‌ای

واژه‌های قافیه ← کوزه‌ای ، یک روزه‌ای

حروف اصلی قافیه ← و + ز (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← ـِ (= هـ بیان حرکت)+ ای

تبصره‌ی ۳: چنان که در پیش دیدیم، یکی از دو قاعده‌ی قافیه سازی این بود که یک مصوّت، با یک یا دو صامت بعد از خود، حرف قافیه به حساب می آید. این مصوّت اگر کوتاه باشد، باید در واژه‌های قافیه یکسان باشد.

مثال:

مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نُو یادم از کشته‌ی خویش‌آمد و هنگام درُو

مصوّت کوتاه در واژه‌های قافیه ، «ضمّه» (ـُ) است و این قافیه سازی درست و بدون عیب است؛

نکته: اگر این مصوّت کوتاه، در دو واژه‌ی قافیه متفاوت باشد، دو واژه‌ی مورد نظر نمی‌تواند با هم، قافیه شود مگر این که به آخر آن دو، حرف یا حروفی الحاقی شود. بنابراین، اگر مصوّت کوتاه در واژه‌های قافیه متفاوت باشد ولی به آخر این واژه‌ها، حرف یا حروفی الحاق شده باشد، قافیه ساختن این دو واژه اشکالی ندارد؛

www.almloxblog.com

مثال ۱:

آمدمت که بنگرم، باز نظر به خود کنم سیر نمی‌شود نظر، بس که لطیف منظَری
گفتم اگر نبینمت مهر فرامشم شود می‌روی و مقابلی، غایب و در تصوُّری

قافیه ساختن دو کلمه‌ی «منظر و تصوُّر» درست نیست ـ چون مصوّت کوتاه در آن‌ها، متفاوت است ـ ولی چون به آخرِ این واژه‌ها، حرف «ی» الحاقی شده، قافیه ساختن این دو واژه با یکدیگر اشکالی ندارد.

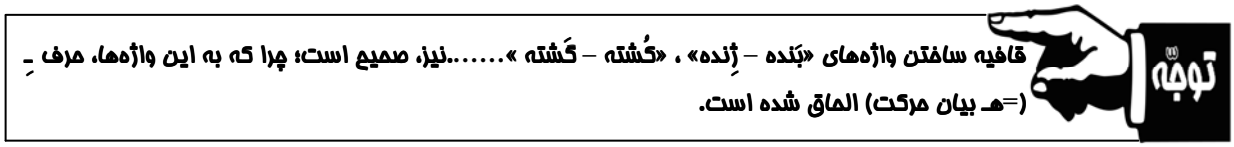

مثال ۲:

هر آن کس که بر دزد رحمت کُنَد به بازوی خود کاروان می زَنَد

واژه‌های قافیه ← کُنَد، می‌زَنَد / حروف اصلی قافیه ← ـُـ ن {در «کُنَد» } و ـَ ن { در «می‌زَنَد}طبق قاعده‌ی ۲/ حروف الحاقی ← ـَ د

چون به آخر واژه‌های قافیه،«ـَ د» الحاق شده، قافیه شدن این دو واژه اشکالی ندارد.

مثال ۳:

دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی زنهار بد مکن که نکرده است عاقلی
گر من سخن درشت نگویم تو نشنوی بی جهد از آینه نبرد زنگ، صیقَلی

واژه‌های قافیه ← دلی، عاقلی، صیقَلی / حروف اصلی قافیه ـ + ل و ـَ + ل) (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی← «ی»

چون به آخر واژه‌های قافیه حرف«ی» الحاق شده، قافیه شدن این واژه‌ها با هم، اشکالی ندارد.

مثال ۴:

به فرق چمن ابر گسترد پَر به فرش زمرّد فرو ریخت دُر

قافیه ساختن دو واژه ی «پَر-دُر» درست نیست؛ زیرا مصوّت کوتاه در آن ها متفاوت است.

تبصره‌ی ۴: پسوند و پیشوند اگر چه واژه نیستند، گاه به تنهایی واژه‌های قافیه قرار می‌گیرد:

مثال:

دلم جز مهر مه رویان طریقی بَر نمی‌گیرد زِ هر در می‌دهم پندش ولیکن دَر نمی‌گیرد

دو پیشوند«بر» و «در» واژه‌های قافیه و حروف قافیه درآن‌ها « ـَ + ر: طبق قاعده‌ی ۲» است.

نکته‌ی ۱ پسوند و پیشوند، در صورتی واژه‌های قافیه به حساب می آید که تکرار نشود؛ و اگر تکرار شده باشد، قافیه قرار نمی‌گیرد.

مثال ۱:

شب سیاه بدان زلفکان تو ماند سپید روز به پاکی رخان تو ماند

در دو واژه‌ی« زلفکان – رخان» چون پسوند«ان» در هر دو، نشانه‌ی جمع است و تکرار شده، پس قافیه قرار دادن این دو واژه ، نادرست است .

مثال ۲:

نک بهاران شد صلا ای لولیان بانگ نای و سبزه و آب روان

واژه‌های قافیه ← لولیان ،روان/ حروف قافیه ← ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲)

پسوند«ان» در «لولیان» نشانه‌ی جمع و در «روان = جاری» نشانه‌ی صفت حالیّه است و چون تکرار نشده، قافیه ساختن این دو واژه درست است.

مثال ۳:

چنان صورتش بسته تمثالگر که صورت نبندد از آن خوب‌تر

www.alm.lozblog.com

دو پسوند «گر» و «تر»به تنهایی واژه‌های قافیه قرار گرفته است / حروف قافیه ← ـَ + ر (طبق قاعده‌ی ۲)

مثال ۴:

گرفتم که خود هستی از عیب پاک تعنّت مکن بر منِ عیبناک

پسوند«ناک» واژه‌ی قافیه قرار گرفته و با واژه‌ی «پاک» قافیه شده است / حروف قافیه ← ا +ک (طبق قاعده‌ی ۲)

مثال ۵:

در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر نه بر تو بر شمنی از رهیت مشفق‌تر

چون پسوند«تر» در واژه‌های قافیه – نیکوتر، مشفق‌تر – تکرار شده، قافیه درست نیست.

نکته‌ی ۲: واژه‌هایی که با «ات» جمع بسته شده است مثل « مشکلات ـ ممکنات» ، «آیات ـ مضرّات »با هم قافیه نمی‌شود زیرا«ات» درآن‌ها تکراری است.

تبصره‌ی ۵: اگر قبل از حروف اصلی قافیه، حرف یا حروف دیگری هم مشترک باشد، آن ها جزء حروف قافیه نبوده، رعایت این حروف لازم نیست.

مثال۱:

بشنو این نی چون شکایت می‌کند وز جدایی‌ها حکایت می‌کند

در واژه‌های «شکایت ـ حکایت» ، حروف اصلی قافیه «ـَ ت» است ولی حروف «ا+ی» قبل از «ـَ ت » در این دو واژه مشترک است که نیاز نیست در قافیه‌های بعدی هم رعایت گردد و این واژه‌ها می‌تواند با واژه‌هایی چون نعمَت، فرصَت، حسرَت و..... هم قافیه شود.

مثال۲:

به خُردی بخورد از بزرگان قَفا خدا دادش اندر بزرگی صَفا

واژه‌های قافیه ← قفا، صفا/ حروف اصلی قافیه ← «ا» (طبق قاعده‌ی ۱)

اگر چه «ـَ ف» نیز در این دو واژه، مشترک است ولی رعایت آن حروف در واژه‌های قافیه لازم نیست.

مثال۳:

تن ز جان و جان ز تن مستور نیست لیک کس را دید جان دستور نیست

ردیف ← نیست/ واژه های قافیه ← مستور، دستور/ حروف اصلی قافیه ← «ور» (طبق قاعده ی ۲)

اگر چه «ـَ ست» نیز در واژه های قافیه، مشترک است اما رعایت آن حروف در دو واژه ی قافیه لازم نیست.

نکته ی۱: قافیه قراردادن واژه‌هایی چون «یار» ـ «عیّار» ، «سارـ شرمسار»، «تاب ـ عتاب»، «نباز ـ باز» و «مجوی ـ جوی » و.....

که یک واژه، قسمتی از واژه‌ی دیگر است، همگی در تبصره‌ی ۵ جای می‌گیرد و رعایت حروف مشترکِ اضافی درآن‌ها ضرورتی ندارد؛ بدین معنا که در واژه‌های «یار ـ عیّار»، «ار» حروف اصلی قافیه است و رعایت «ی» در آن‌ها ضرورت ندارد.

نکته ی۲: در مثال «۱» در واژه‌های قافیه (شکایت ـ حکایت) ، مصوّت بلند«ا» را «حرف تأسیس» و حرف «ی » را «حرف دخیل»گویند. پس:

حرف تأسیس ← مصوّت بلند«ا» که به فاصله‌ی یک حرف، قبل از حرف رویّ می‌آید.

حرف دخیل ← حرفی که بین حرف تأسیس و حرف رویّ می آید.

تبصره‌ی ۶: اگر واژه‌های قافیه از نظر تلفّظ و نوشتار، یکسان ولی در معنا، متفاوت باشد قافیه درست است و این دو واژه، جناس تام دارد:

مثال ۱:

گلاب است گویی به جویش روان همی شاد گردد ز بویش روان

«روان»در مصراع اوّل به معنای «رونده» ، «جاری» و در مصراع دوم، به معنای «روح» است و قافیه، درست است (جناس تام).

مثال ۲:

دلارام در بر دلارام جوی لب از تشنگی خشک بر طرف جوی

«جوی» در مصراع اوّل به معنای «جوینده» و در مصراع دوم به معنای «جویِ آب ـ نهر» است و قافیه کاملاً درست است (جناس تام).

www.alm.loxblog.com

مثال ۳:

ابهلی دید اشتری به چرا گفت نقشت همه کژ است چرا

«چرا» در مصراع اوّل به معنای «چراگاه» و در مصراع دوم به معنای «به چه علّت » به کار رفته و قافیه درست است (جناس تام).

مثال ۴:

ز هر ناحیت کاروان‌ها روان به دیدار آن صورت بی روان

«روان» در مصراع اوّل به معنای «رونده» است و در مصراع دوم به معنای «روح» و قافیه درست است (جناس تام).

مثال ۵:

آتش است این بانگ نای و نیست باد هر که این آتش ندارد نیست باد

«باد»در مصراع اوّل، به معنای «هوا- باد» است و در مصراع دوم به معنای «باشد= فعل دعایی» ؛ و قافیه درست است (جناس تام).

نکته: این نوع از قافیه را که واژه‌های قافیه «جناس تام» دارد، نباید به اشتباه، ردیف به شمار آورد؛ اگر بعد از این واژه‌های قافیه، کلمه‌ای عیناً - در یک معنا - تکرار شد، ردیف است در غیراین صورت، بیت فاقد«ردیف» است.

تبصره‌ی۷: گاه حروف قافیه، در بیش از یک واژه قرار می‌گیرد؛ به عبارت دیگر، یکی از واژه‌های قافیه«بسیط» و دیگری مرکّب است.

مثال:

چراغ روی تو را شمع گشت پروانه مرا از خال تو با حال خویش پروا نه

«پروانه» - کلمه‌ی بسیط - در مصراع اوّل با «پروا+ نه: پروا نیست» در مصراع دوم، هم قافیه شده است.

تبصره ی ۸: گاه ممکن است حروف قافیه و ردیف، هر دو، در یک کلمه جمع شود:

مثال ۱:

اگر تو فارغی از حال دوستان یارا فراغت از تو میسّر نمی‌شود ما را

در این بیت، « را» ردیف است ولی در مصراع اوّل ، قافیه و ردیف در یک کلمه (یارا) جمع شده است در حالی که «یارا» از یار+ ا (نشانه‌ی ندا) تشکیل شده است . چنین قافیه‌ای در تبصره‌ی ۸ قابل بررسی است.

(واژه های قافیه ← یارا، ما/ حروف اصلی قافیه ← مصوّت بلند «ا» (طبق قاعده ی ۱))

مثال ۲:

دل می‌رود زدستم صاحبدلان خدا را دردا که راز پنهان خواهد شد آشکارا

ای صاحب کرامت شکرانه‌ی سلامت روزی تفقّدی کن درویش بی‌نوا را

در این ابیات،«را»ردیف شعر است ولی در مصراع دوم، «را» ردیف نیست بلکه «ر»جزء کلمه‌ی «آشکار»است و «ا» درآن «الف زائد»است.

(واژه‌های قافیه ← خدا، آشکارا، بی‌نوا/ حروف اصلی قافیه ← مصوّت بلند«ا» (طبق قاعده‌ی ۱))

قافیه‌ی میانی و درونی:

بعضی از شاعران برای غنی کردن موسیقی شعر، علاوه بر قافیه ی اصلی گاه در پایان نیم مصراع نیز قافیه می‌آورند که به آن قافیه‌ی میانی گویند.

مثال ۱:

ای ساربان آهسته ران ، کارام جانم می رود وان دل که با خود داشتم، با دلستانم می‌رود.....

در رفتن جان از بدن، گویند هر نوعی سخن من خود به چشم خویشتن ، دیدم که جانم می‌رود

می‌رود ← ردیف / جانم ، دلستانم، جانم ← واژه‌های قافیه‌ی پایانی / بدن ، سخن، خویشتن← قافیه‌ی میانی

مثال ۲:

عشق که چادرکشان، درپی آن مه خوشان برفلک بی نشان، نور دهد نار را

واژه‌های «چادر کشان، خوشان، بی‌نشان» ← قافیه‌ی میانی

www.alinlexblog.com

مثال ۳:

فتنه برانگیخت دل، خون شهان ریخت دل با همه آمیخت دل، گرچه جدا می‌رود

واژه‌های «برانگیخت ، ریخت، آمیخت» ← قافیه‌ی میانی

مثال ۴:

حدیث روضه نگویم ، گل بهشت نبویم جمال حور نجویم ، دوان به سوی تو باشم

واژه‌های «نگویم،نبویم، نجویم» ← قافیه‌ی میانی

مثال ۵:

هنگام تنگ دستی، در عیش کوش و مستی کاین کیمیای هستی، قارون کند گدا را

واژه‌های «تنگ دستی، مستی، هستی» ← قافیه‌ی میانی

نکته‌ی ۱: گاه قافیه در درون مصراع است؛ یعنی تنها در پایان مصراع یا نیم‌مصراع نیست. این نوع از قافیه را قافیه‌ی «درونی» گویند:

مثال ۱:

یار مرا، غار مرا، عشق جگر خوار مرا یار تویی، غار تویی، خواجه نگهدار مرا

روح تویی، نوح تویی، فاتح و مفتوح تویی سینه‌ی مشروح تویی، بر در اسرار مرا

جگرخوار، نگه‌دار، اسرار ← قافیه‌های اصلی و پایانی

یار، غار،(در بیت اول) ← قافیه‌ی درونی

روح، نوح، مفتوح، مشروح (در بیت دوم) ← قافیه‌ی درونی

مثال ۲:

ای نور ما ، ای سور ما، ای دولت منصور ما جوشی بنه در شور ما، تا مِی شود انگور ما

منصور، انگور ← قافیه‌های اصلی و پایانی

نور، سور، شور ← قافیه‌ی درونی

مثال ۳:

ای یار ما، عیّار ما، دامِ دلِ خمّارِ ما پا وامکش از کارِ ما، بستان گرو دستارِ ما

خمّار ، دستار ← قافیه‌های اصلی و پایانی

یار، عیّار، کار ← قافیه‌ی درونی

نکته‌ی ۲: تفاوت قافیه‌ی میانی و درونی در این است که قافیه‌ی میانی حتماً در پایان نیم مصراع‌ها می‌آید ولی قافیه‌ی درونی در درون نیم مصراع‌ها هم می‌آید.

از میان شاعران قدیم و سنّتی، مولانا توجّهی خاص به استفاده از قافیه‌ی میانی و درونی داشته و در غزل‌های بسیار پرشوری در دیوان شمس (دیوان کبیر) این نوع از قافیه‌ها را به فراوانی می‌توان دید.

ذوقافیتین:

- گاه یک بیت دارای دو قافیه‌ی پایانی است که در علم بدیع، بدان «ذوقافیتین» گفته می‌شود؛ باید توجّه داشت که قافیه‌ی پایانی ابیات، قافیه‌ی اصلی به شمار می‌رود:

مثال ۱:

گزید از غنیمت ظرایف بسی کز آن سان نبیند طرایف کسی

ظرایف، طرایف ← واژه‌های قافیه/ حروف اصلی ـِ + ف (طبق قاعده‌ی ۲)

بَسی ، کسی ← واژه‌های قافیه ی اصلی/ حروف اصلی ـَ + س (طبق قاعده‌ی ۲) / حروف الحاقی ← «ی»

www.alm.loxblog.com

مثال۲:

ای از مکارم تو شده در جهان خبر افکنده از سیاست تو آسمان سپر

جهان، آسمان ⟵ واژه‌های قافیه / حروف اصلی ⟵ ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲)

خبر، سپر ⟵ واژه‌های قافیه ی اصلی/ حروف اصلی قافیه ⟵ ـَ + ر (طبق قاعده‌ی ۲)

مثال ۳:

زگُردان ایران هماورد خواست زجولان او در جهان گرد خاست

گرد، هماورد ⟵ واژه‌های قافیه/ حروف اصلی قافیه ⟵ ـَ + رد (طبق قاعده‌ی ۲)

خواست ، خاست ⟵ واژه‌های قافیه ی اصلی/ حروف اصلی قافیه ⟵ ا+ ست (طبق قاعده‌ی ۲)

مثال ۴:

از آن مرد دانا دهان دوخته است که بیند که شمع از زبان سوخته است

دهان، زبان ⟵ واژه‌های قافیه/ حروف اصلی قافیه ⟵ ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲)

دوخته، سوخته ⟵ واژه‌های قافیه ی اصلی/ حروف اصلی قافیه ⟵ و+ ست(طبق قاعده‌ی ۲)

حروف الحاقی ⟵ ـِ (= ـه بیان حرکت) / ردیف ⟵ است

توجه

گاه در بین دو قافیه‌ی پایانی، کلمه یا کلماتی عیناً تکرار می‌شود که به آن «حاجب »می‌گویند و نباید آن را ردیف به شمار آورد؛ چرا که ردیف پس از واژه‌های اصلی قافیه می آید ولی «حاجب» پیش از قافیه‌ی اصلی بیت.

مثال :

ای شاه زمین! بر آسمان داری تخت سُست است عدو تا تو کمان داری سَخت

آسمان، کمان⟵ واژه‌های قافیه / حروف اصلی قافیه ⟵ ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲)

تخت، سخت ⟵ واژه‌های قافیه ی اصلی / حروف اصلی قافیه ⟵ ـَ + خت (طبق قاعده‌ی ۲)

داری ⟵ حاجب

قافیه‌ی خطّی:

- حروف قافیه در واژه‌های قافیه باید هم از نظر تلفّظ و هم از نظر نوشتاری (صورت مکتوب) همانند باشد؛ مثلاً در بیت زیر، حروف قافیه و به ویژه حرف «رویّ »همانند است و قافیه درست است:

پیوند روح می‌کند این باد مشک بیز هنگام نوبت سحر است ای ندیم خیز

{واژه‌های قافیه⟵ مشک بیز، خیز/ حروف قافیه ⟵ یـ + ز(طبق قاعده‌ی ۲) - «رویّ = ز» در هر دو واژه، همانند است}

نکته ی ۱: واژه‌های «خیز – بیز» ـ در صورتِ ملفوظ خود ـ با واژه‌هایی چون لذید، حضیض، غلیظ و.....قافیه می‌شود. یعنی، قافیه ساختن این واژه‌ها با یکدیگر، تنها در صورتِ «ملفوظ» آن ها جایز است و در شکل نوشتار – چون شکل خطّی آنها با هم تفاوت دارد- قافیه ساختن‌آنها نادرست است.

نکته ی ۲: در بیتِ زیر، چون یکسانی خطّی در واژه‌های قافیه (وحی ـ نهی) رعایتِ نشده، قافیه نادرست است:

چه گفت آن خداوند تنزیل و وَحی خداوند امر و خداوند نَهی

عیوب قافیه:

- رعایت قواعد دو گانه‌ی قافیه و ضوابط (تبصره‌های) مربوط به آن ضروری است و هر چه خلاف آن باشد، نادرست است .

مثلاً قافیه‌کردن این واژه‌ها با یکدیگر نادرست است:

پُر – تَر (زیرا مصوّت کوتاه در یکی «ـُ» و در دیگری «ـَ»است)

www.alin.loxblog.com

فردوُسی ـ طوسی (زیرا حروف اصلی قافیه در «فردوسی» ، ـُ + و س (مصوّت کوتاه+ صامت + صامت) و در «طوسی» ، و+ س (مصوّت بلند + صامت) است / ی: حرف الحاقی)

احتیاط- اعتماد (زیرا حرف رویّ (آخرین حرف اصلی و مشترک قافیه) در این دو متفاوت است؛ در یکی «ط» و در دیگری «د» است.)

ترک – برگ (زیرا « رویّ» در یکی «ک» و در دیگری «گ» است)

پس :

۱- اگر حرف رویّ (آخرین حرف اصلی و مشترک قافیه) در واژه‌های قافیه متفاوت باشد، عیب است:

مثال ۱:

همی گرز بارید بر خود و ترک چو باد خزان بارد از بید برگ

مثال ۲:

بی مرادِ او نجنبد هیچ رگ در جهان ز اوج ثریّا تا سمک

۲- اگر مصوّت کوتاه در واژه‌های قافیه متفاوت باشد، عیب است:

مثال:

زِهر کشوری موبدی سالخُورد بیاورد کاین نامه را گِرد کَرد

[در این بیت، چون مصوّت کوتاه در واژه‌های قافیه(سالخُورد –کَرد) متفاوت است و حرفی به واژه‌های قافیه الحاق نشده، قافیه ساختن این دو واژه، مطابق تلفّظ امروز عیب محسوب می‌شود اگر چه مطابق تلفّظ قدیم(سالخَرد) قافیه درست است.

۳- در قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت (+ صامت) اگر حروف اصلی در واژه‌های قافیه متفاوت باشد، عیب است مانند قافیه ساختن فردوسی و طوسی

۴- در قاعده‌ی ۲ (مصوّت کوتاه + صامت (+صامت)) ، اگر صامتی که پس از مصوّت کوتاه می‌آید، متفاوت باشد عیب است:

مثال:

که گر آفتاب است یک ذرّه نیست وگر هفت دریاست یک قطره نیست

واژه‌های قافیه ← ذرّه (= ذررِ) ، قطره

حروف اصلی قافیه ← «ـَ رر» ، «ـَ طر»

حروف الحاقی ← ـِ (= هـ بیان حرکت)

چنان که ملاحظه می‌کنید، نخستین صامت پس از مصوّت کوتاه، در اوّلی«ر» و در دومی «ط»است و قافیه عیب دارد.

✿ از این عیب در کتاب درسی سخن گفته نشده ولی در تمرین شماره‌ی ۳ (= ج) در پایان مباحث قافیه، همین بیت از سعدی، مورد سؤال قرار گرفته است.

✿**نکته‌ی ۱**: گاه شاعران، در اشعارکم تر از بیست و سی بیت نیز، واژه‌های قافیه را تکرار کرده‌اند.

✿**نکته‌ی ۲**: تکرار واژه‌های قافیه‌ی مصراع اوّل غزل را در مصراع چهارم نه تنها عیب نداسته‌اند بلکه آن را صنعت ادبی «ردّ القافیه» به شمار آورده‌اند:

مثال ۱:

آن کس که به دست جام دارد سلطانی جَم مدام دارد
آبی که خضر حیات از او یافت در میکده جو که جام دارد

واژه ی «جام» در مصراع چهارم تکرار شده و صنعت«ردّ القافیه» ایجاد کرده است.

مثال ۲:

زهی جمال تو خورشید مشرق دیده به تنگیِ دهنت هیچ دیده نادیده(ندیده)
سواد خطّ تو دیباچه‌ی صحیفه‌ی دل هلال ابروی تو طاق منظر دیده

شاعر واژه‌ی «دیده» را در مصراع چهارم تکرار کرده و صنعت «ردّ القافیه» پدید آورده است.

www.alm.lozblog.com

تکرار واژه‌های غیر ساده‌ی قافیه:

تکرار واژه‌های غیر ساده (= مشتق، مرکّب، مشتق مرکّب) در صورتی که اجزای سازنده‌ی آن‌ها چندان آشکار نباشد و یا میان معنای دو جزء فرفی بتوان نهاد رواست؛ بر این اساس، قافیه ساختن واژه‌های «رنجور، مزدور»، «پاسان ـ مهربان»، «آب ـ گلاب»، «شاخسار ـ کوهسار»،« آبدار ـ پایدار» درست است.

نکته‌ی ۱: اگر چه علامت ماضی «ید» در واژه‌هایی نظیر «پرستید ـ ورزید ـ رنجید و ...» تکراری و مشترک است ولی چون چندان شناخته شده نیست قافیه ساختن با این علامت (ید) درست است:

مثال ۱:

فرستاده نزدیک دستان رسید به کردار آتش دلش بردمید

رسید، بردمید ⟵ واژه‌های قافیه/ ید ⟵ حروف اصلی قافیه (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت)/ قافیه درست است.

مثال ۲:

ای سرد و گرم دهر کشیده شیرین و تلخ دهر چشیده

کشیده، چشیده ⟵ واژه‌های قافیه / ید ⟵ حروف اصلی قافیه (طبق‌قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت) / ـ (= ـه بیان حرکت) ⟵ حرف الحاقی / قافیه درست است.

نکته‌ی ۲: علامت گذرا ساز«اند» و «انید» ـ اگر چه تکرار می‌شود ـ ولی می‌تواند حروف قافیه قرار بگیرد و قافیه ساختن با این علامت‌ها درست است:

مثال :

آن سرو که گویند به بالای تو ماند هرگز قدمی پیش تو رفتن نتواند

ماند، نتواند ⟵ واژه‌های قافیه/ ان+ ـَ د ⟵ حروف مشترک قافیه / ا+ ن ⟵ حروف اصلی قافیه (طبق قاعده‌ی ۲) / ـَ د حروف الحاقی / قافیه درست است.

یادآوری: «ماند» و «نتواند» می‌تواند با واژه‌های می‌گذرانَد، گسلانَد، برسانَد، برهاند و....قافیه شود.

قافیه در شعر نو:

شاعران نوپرداز برای قافیه اهمّیّت زیادی قائل شده‌اند چنان که نیما یوشیج در این باره می‌گوید:« اگر قافیه نباشد، چه خواهد بود؟ حباب تو خالی. شعر بی قافیه مثل آدم بی استخوان است. هنر شاعری در قافیه سازی است.»

قافیه‌ی شعر نو بر خلاف شعر کلاسیک، در آخر ابیات نمی‌آید بلکه بستگی به مطلب دارد.

نیما درباره‌ی ضابطه‌ی قافیه در شعر می‌گوید:« قافیه مقیّد به جمله‌ی خود است. همین که مطلب عوض شد و جمله‌ی دیگری روی کار آمد، قافیه به آن نمی‌خورد.»

قافیه درشعر نو، محدودیّت‌های شعر کلاسیک را ندارد و شاعر خود را اسیر قافیه نمی‌سازد و هر جا که شاعر بخواهد به کار گرفته می‌شود.

وقتی که شعر ، حاوی مطالب پراکنده و وصف‌های جداگانه باشد و یا جنبه‌ی امری و دعایی داشته باشد، قافیه را لازم نمی‌دانند.

مثال۱:

بخوان ای همسفر با من
ره تاریک با پاهای من پیکار دارد.
به هر دم زیر پایم راه را با آب آلوده
به سنگ آکنده و دشوار دارد «نیما یوشیج»

«پیکار ـ دشوار ⟵ واژه‌های قافیه / حروف اصلی قافیه ⟵ ار (طبق قاعده ی ۲)/ دارد ⟵ ردیف)

مثال۲:

با تمام زودها و دیرها ملول و قهر بود
ساعت بزرگ

www.am.loxblog.com

ساعت یگانه‌ای که راست گوی دهر بود
ساعتی که طرفه تیک و تاک او

ضرب نبض شهر بود..... «نیما یوشیج»

(قهر، دهر، شهر ⟵ واژه‌های قافیه / حروف اصلی قافیه ⟵ ـَـ هر (طبق قاعده ی ۲) / بود ⟵ ردیف)

خودآزمایی

الف: درهر یک از ابیات زیر، واژه‌های قافیه و حرف یا حروف قافیه را مشخّص کنید و مشخّص کنید که طبق قاعده‌ی «۱» است یا «۲»؟

مثال :

دل زیـــر دســـتان نبایـــد شکـــست مبـادا کـه روزی شـوی زیـر دسـت

واژه‌های قافیه: شکست، زیر دست

حروف قافیه: ـَست / طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت+ صامت)

منم که دیده به دیدار دوست کردم باز چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز «حافظ»

واژه‌های قافیه: باز، بنده نواز

حروف قافیه: از / طبق قاعده‌ی ۲(مصوّت بلند+ صامت)

ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس بوسه زن بر خاک آن وادی و مشکین کن نفس «حافظ»

واژه‌های قافیه: ارس، نفس

حروف قافیه: ـَس / طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت کوتاه+ صامت)

یـار بـد مـار اسـت هـین بگریـز از او تا نریـزد بـر تـو زهـر آن زشـت خـو «مولوی»

واژه‌های قافیه: او، زشت خو

حروف قافیه: مصوّت بلند«و»/ طبق قاعده‌ی ۱ (مصوّت بلند«ا»و «و» به تنهایی، اساس قافیه قرار می‌گیرد.)

هریکـــی دیـــوار اگـــر باشـــد جـــدا ســقف چـون باشـد معلّـق بـر هـوا

واژه‌های قافیه: جدا، هوا

حروف قافیه: مصوّت بلند «ا»/طبق‌قاعده‌ی ۱

مـــا را همـــه شـــب نمـــی‌بـــرد خـــواب ای خفتـــه‌ی روزگـــار دریـــاب «سعدی»

واژه‌های قافیه: خواب، دریاب

حروف قافیه: اب/ طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت)

نه بیگانه تیمار خوردش نه دوست چو چنگش رگ و استخوان ماند و پوست
«سعدی»

واژه‌های قافیه: دوست ، پوست

حروف قافیه: و ست/ طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت + صامت)

مـــن از ابـــر بیـــنم همـــی بـــاد و نـــم نـدانم کـه نـرگس چـرا شـد دژم
«فردوسی»

واژه‌های قافیه: نم، دژم

حروف قافیه: ـَم / طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت)

مکـــن شـــهریارا دل مـــا نژنـــد میـاور بـه جـان مـن و خـود گزنـد «فردوسی»

واژه‌های قافیه: نژند، گزند

حروف قافیه: ـَند / طبق قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت + صامت)

ب: در هر یک از ابیات زیر:

ردیف را مشخّص کنید. (اگر دارد)

www.alilozblog.com

واژه‌ها و حرف یا حروف قافیه را تعیین کنید.

حرف یا حروف الحاقی را مشخّص کنید. (اگر دارد)

حرف یا حروف اصلی قافیه را مشخّص کنید.

مثال :

دیری است که دلدار پیامی نفرستاد ننوشت سلامی و کلامی نفرستاد

ردیف: نفرستاد

واژه‌های قافیه: پیامی، کلامی

حروف قافیه: ام+ ی

حروف اصلی : ام (طبق قاعده‌ی ۲)

حرف الحاقی: ی

ای نسیم سحر آرامگه یار کجاست؟ منزل آن مه عاشق کش عیّار کجاست؟ «حافظ»

ردیف:کجاست

واژه‌های قافیه: یار، عیّار

حروف قافیه: ار

حروف اصلی قافیه: ا+ ر (طبق قاعده‌ی ۲ : مصوّت بلند + صامت)

حرف الحاقی ــ

سرشک هوا بر زمین شد گوا به نزدیک خورشید فرمان روا «فردوسی»

ردیف: ـــــ

واژه‌های قافیه:گوا،فرمان روا

حروف قافیه: مصوّت بلند«ا»

حروف اصلی قافیه: مصوّت بلند «ا» (طبق قاعده‌ی ۱)

حرف الحاقی : ـــــ

کاشکی جز تو کسی داشتمی یا به تو دسترسی داشتمی «خاقانی»

ردیف : داشتمی

واژه‌های قافیه:کسی، دسترسی

حروف قافیه: ـَس + ی

حروف اصلی قافیه: ـَس (طبق قاعده‌ی ۲ : مصوّت کوتاه + صامت)

حرف الحاقی: ی

مرا پرسی که چونی؟ چونم ای دل جگر پردرد و دل پرخونم ای دل «نظامی»

ردیف: ای دل

واژه‌های قافیه: چونم، پرخونم

حروف قافیه:ون+ ـَم

حروف اصلی قافیه: ون (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت)

حروف الحاقی: ـَم

چندان که گفتم غم با طبیبان درمان نکردند مسکین غریبان «حافظ»

ردیف: ـــــ

واژه‌های قافیه: طبیبان، غریبان

حروف قافیه: یب + ان

حروف اصلی قافیه: یب (طبق قاعده‌ی ۲ : مصوّت بلند+ صامت)

حروف الحاقی: ان

www.alm.loxblog.com

خاک دل آن روز که می‌بیختند شبنمی از عشق بر آن ریختند «غزالی مشهدی»

ردیف: ـــ

واژه‌های قافیه:می‌بیختند، ریختند

حروف قافیه: یخت + ـَند

حروف اصلی قافیه: یخت (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند + صامت + صامت)

حروف الحاقی: ـَند

زدو دیده خون فشانم، ز غمت شب جدایی چه کنم که هست این‌ها گل باغ آشنایی «عراقی»

ردیف: ـــ

واژه‌های قافیه: جدایی، آشنایی

حروف قافیه: ا+ ی

حروف اصلی قافیه: مصوّت بلند «ا» (طبق قاعده‌ی ۱)

حروف الحاقی: ی

بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست بگشای لب که قند فراوانم آرزوست «مولوی»

ردیف: آرزوست

واژه‌های قافیه: گلستانم، فراوانم

حروف قافیه: ان+ ـَم

حروف اصلی قافیه: ان (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت)

حروف الحاقی: ـَم

آتش قهر برافروخته‌اند خانمان ضعفا سوخته‌اند «غنی زاده»

ردیف: ـــــ

واژه‌های قافیه: برافروخته‌اند، سوخته‌اند

حروف قافیه: وخت (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت + صامت)

حروف الحاقی: ـِ(= ـه بیان حرکت) اند

گر مستمند و با دل غمگینم خیره مکن ملامت چندینم «ناصر خسرو»

ردیف: ـــ

واژه‌های قافیه: غمگینم، چندینم

حروف قافیه: ین+ ـَم

حروف اصلی قافیه: ین (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت)

حروف الحاقی: ـَم

نشاط جوانی ز پیران مجوی که آب روان باز ناید به جوی «سعدی»

ردیف: ـــ

واژه‌های قافیه: مجوی، جوی

حروف قافیه: و+ ی

حروف اصلی قافیه: مصوّت بلند «و» (طبق قاعده‌ی ۱)

حرف الحاقی: ی

یادآوری : «ی» پس از مصوّت بلند «ا»و «و» در آخر بعضی واژه‌ها نظیر خدای، رای ، جوی ، موی، کدخدای.....حرف الحاقی است.

ما به روی دوستان از بوستان آسوده‌ایم گر بهار آید و گر باد خزان، آسوده‌ایم «سعدی»

ردیف: آسوده‌ایم

واژه‌های قافیه: بوستان ، دوستان

حروف قافیه: ان

حروف اصلی قافیه: ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت)

حروف الحاقی: ـــــ

www.am.loxblog.com

آن دل که به زلف یار بستیمش هر چند گسست باز پیوستیمش

ردیف: ـــــ

واژه‌های قافیه: بستیمش، پیوستیمش

حروف قافیه: ـَست + یمَش

حروف اصلی قافیه: ـَست (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند+ صامت + صامت)

حروف الحاقی: یمَش

دیده دریا کنم و صبر به صحرا فکنم واندرین کار دل خویش به دریا فکنم «حافظ»

ردیف: فکنم

واژه‌های قافیه: صحرا، دریا

حروف قافیه: مصوّت بلند«ا»

حروف اصلی قافیه: مصوّت بلند«ا» (طبق قاعده ی ۱)

حرف الحاقی: ـــــ

ما درس سحر در ره میخانه نهادیم محصول دعا در ره جانانه نهادیم «حافظ»

ردیف: نهادیم

واژه‌های قافیه: میخانه، جانانه

حروف قافیه: ان+ ـه (=ـِ)

حروف اصلی قافیه: ان (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت بلند + صامت)

حرف الحاقی: ـِ(=ـه بیان حرکت)

ج: با توجّه به تبصره‌های ۲ تا ۸ ، قافیه‌ی ابیات زیر را مشخّص کنید. اگر قافیه‌ی بیتی غلط است یا عیب دارد، آن را نیز مشخّص کنید:

هر آن کس که بر دزد رحمت کند به بازوی خود کاروان می‌زند «سعدی»

واژه‌های قافیه: کُند ، می‌زَند

حروف اصلی قافیه به ترتیب : «ـُن» ، «ـَن»

حروف الحاقی: ـَد

توضیح: در واژه‌های قافیه، مصوّت کوتاه که از حروف قافیه به شمار می‌رود، دریکی «ـُ» و در دیگری «ـَ» است ولی چون به آخرِ واژه‌های قافیه، حروفی (ـَد) الحاقی شده، قافیه شدن این دو واژه اشکالی ندارد. (تبصره‌ی ۳)

اگر تو فارغی از حال دوستان یارا فراغت از تو میسّر نمی‌شود ما را «سعدی»

واژه های قافیه: یارا، ما «سعدی»

حروف اصلی قافیه : مصوّت بلند «ا»

توضیح : «را»در این بیت «ردیف» است ولی شاعر، قافیه و ردیف را در یک واژه (یارا) جمع کرده است (تبصره‌ی ۸)

کنون با خرد باید انباز گشت که فردا نماند ره باز گشت

واژه‌های قافیه: گشت، بازگشت

حروف قافیه: ـَشت (طبق قاعده‌ی ۲)

توضیح: اگر قبل از حروف قافیه، حرف یا حروف دیگری مشترک باشد(باز ـ باز) آن‌ها جزء حروف قافیه نبوده، رعایت آن‌ها لازم نیست. (تبصره‌ی ۵)

چنان در قید مهرت پای بندم که گویی آهویی سر در کمندم «سعدی»

واژه‌های قافیه: پای بندم، کمندم

حروف اصلی قافیه: ـَند

حروف الحاقی: ـَم

توضیح: به آخر واژه‌های قافیه، حرف یا حروفی الحاق می‌شود (تبصره‌ی ۱)

بگفتا که این مرد بد می‌کند نه با من که با نفس خود می‌کند «سعدی»

ردیف: می‌کند

واژه‌های قافیه: بَد، خُود

www.alm.loxblog.com

حروف اصلی قافیه به ترتیب: «ـَد»، «ـُد»

توضیح: «بَد» با «خُود» قافیه نمی‌شود و هم قافیه ساختن این دو واژه، عیب است؛ زیرا مصوّت کوتاه در اوّلی، فتحه (ـَ) و در دوّمی، ضمّه (ـُ) است.(تبصره‌ی ۳)

اگر به آخراین دو واژه ،حرف یا حروفی الحاقی می‌شد، قافیه اشکالی نداشت.

که گر آفتاب است یک ذرّه نیست و گر هفت دریاست یک قطره نیست

واژه‌های قافیه: ذرّه (= ذرر) ، قطره

حروف اصلی قافیه به ترتیب: «ـَرر» ، «ـَطر»

توضیح : نخستین صامت پس از مصوّت کوتاه (ـَ) در واژه‌های قافیه متفاوت است؛ در اوّلی ، «ر» و در دوّمی ، «ط» است و قافیه عیب دارد.

در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر نه برتو بر شمنی از رهیت مشفق‌تر

«سعدی»

توضیح : قافیه در این بیت، درست نیست؛ زیرا پسوند و پیشوند در صورتی واژه‌ی قافیه محسوب می‌شود که تکرار نشود و در واژه‌های «نیکوتر» و «مشفق‌تر» ، پسوند «تر» تکرار شده است. پس قافیه درست نیست. (تبصره‌ی ۴)

دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی زنهار بدمکن که نکرده است عاقلی

گر من سخن درشت نگویم تو نشنوی بی‌جهد از آینه نبرد زنگ صیقلی

واژه‌های قافیه: دلی، عاقلی، صیقلی

حروف اصلی قافیه به ترتیب: «ـِل» ، «ـِل» ، «ـَل»

توضیح : اگر در قاعده‌ی ۲ (مصوّت + صامت (+صامت)) ، مصوّت کوتاه در واژه‌های قافیه، متفاوت باشد و حرف یا حروفی به واژه‌های قافیه الحاق شده باشد، متفاوت بودن این مصوّت کوتاه اشکالی ندارد و قافیه درست است.

مصوّت کوتاه در «دِلی ـ عاقلی» ، کسره (ـِ) است ولی در «صیقَلی» ، فتحه (ـَ)؛ امّا از آن جهت که به آخر این واژه‌ها حرف «ی» الحاق شده ، قافیه اشکالی ندارد. (تبصره‌ی ۳)

د: قافیه را در این شعر نو مشخّص کنید:

اشکم دمید

گفتم: «نه پای رفتن، نه تاب ماندگاری

درد خزه‌ی کف جوی این است.»گفت: «آری

واژه‌های قافیه: ماندگاری، آری

حروف اصلی قافیه: ا+ ر(طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت) / حرف الحاقی: ی

امّا دوگانه تا کی؟

یا موج وش روان شو یا در کنار من باش»

گفتم :«دلم گرفته است

مثل سکون ملولم»

هـ: در شعر زیر، واژه‌های قافیه را پیدا کنید و مشخّص نمایید که آیا حروف قافیه طبق قاعده‌ی «۱» یا «۲»است :

بخوان ای همسفر با من

ره تاریک با پاهای من پیکار دارد.

به هردم زیر پایم راه را با آب آلوده

به سنگ آکنده و دشوار دارد؛

واژه‌های قافیه: پیکار، دشوار

حروف اصلی قافیه: ا+ ر (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت)

ردیف: دارد.

به چشم پا ولی من راه خود را می‌سپارم

جهان تا جنبشی دارد، رود هر کس به راه خود،

عقاب پیرهم غرق است و مست اندر نگاه خود

واژه‌های قافیه: راه ، نگاه

حروف اصلی قافیه: ا+ ه (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت)

www.alm.loxblog.com

ردیف: خود

نباشد هیچ کارِ سخت کان را در نیابد فکر آسان ساز،

شب از نیمه گذشته است، خروس دهکده برداشته است آواز

واژه‌های قافیه: آسان ساز، آواز

حروف اصلی قافیه: ا+ ز (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت)

چرا دارم ره خود را رها من

بخوان ای همسفر با من !

واژه‌های قافیه: رها، با

حروف اصلی قافیه مصوّت بلند«ا» (طبق قاعده‌ی ۱)

ردیف: من

به رو در روی صبح این کاروان خسته می‌خواند:

کدامین بار کالا سوی منزلگه رسد آخر

که هشیار است، کی بیدار، کی بیمار؟

کسی در این شب تاریک پیما این نمی‌داند.

واژه‌های قافیه: می‌خواند، نمی داند

حروف اصلی قافیه: ا+ ن (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت) / حرف الحاقی: ـَد

هشیار، بیدار. بیمار: قافیه‌ی درونی

مرا خسته در این ویرانه میسند

قطار کاروان‌ها دیده‌ام من

که صبح از رویشان پیغام می برد.

صداهای جرس‌های رها وردان بسی بشنیده‌ام من

که از نقش امیدی آب می‌خورد.

نگارانی چه دلکش را به روی اسب ها می‌برد..... (نیما یوشیج)

واژه‌های قافیه: دیده‌ام، بشنیده‌ام

حروف اصلی قافیه: یـ + د (طبق قاعده‌ی۲: مصوّت + صامت)

حروف الحاقی : ـِ(= هـ بیان حرکت) ام

ردیف: من

واژه‌های قافیه: می‌خُورد، می‌بُرد

حروف اصلی قافیه: ـُ + رد (طبق قاعده‌ی ۲: مصوّت + صامت + صامت)

www.alm.loxblog.com

درس دوم

قواعد قافیه

سراسری

۲۵- در کدام بیت، قافیه دارای حروف الحاقی نیست؟ **(سراسری انسانی- ۸۷)**

۱) سبلتانِ توبه یک یک برکنی / توبه سایه‌ست و تو ماه روشنی
۲) منم که شهره‌ی شهرم به عشق ورزیدن / منم که دیده نیالوده‌ام به بَد دیدن
۳) صوفی نهاد دام و سر حقّه باز کرد / بنیاد مکر با فلک حقّه باز کرد
۴) نماز شام غریبان چو گریه آغازم / به مویه‌های غریبانه قصّه پردازم

۲۶- طبق تبصره‌های قواعد دوگانه، قافیه‌ی کدام بیت، معیوب است؟ **(سراسری انسانی- ۸۷)**

۱) در وفای عشق تو مشهور خوبانم چو شمع / شب نشین کوی سربازان و رندانم چو شمع
۲) گر پلیدان این پلیدی‌ها کنند / آب‌ها بر پاک کردن می‌تنند
۳) زهرها هر چند زهری می‌کنند / زود تریاقاتشان بر می‌کنند
۴) این جهان جنگ است کُل، چون بنگری / ذرّه با ذرّه، چو دین با کافری

۲۷- قافیه‌ی کدام بیت، به شکل «مصوت+ صامت + صامت + حروف الحاقی» نیست ؟ **(سراسری- ۸۶)**

۱) خاک دل آن روز که می‌بیختند / شبنمی از عشق بر آن ریختند
۲) آتشِ قهر برافروخته‌اند / خانمانِ ضعفا سوخته اند
۳) گر مستمند و با دل غمگینم / خیره مکن ملامت چندینم
۴) چنان در قید مهرت پای بندم / که گویی آهویی سر در کمندم

۲۸- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر، متفاوت است؟ **(سراسری – ۸۴)**

۱) هر کس که نهد پای بر آن خاک سرکو / ذکرش همه این است که گم گشته دلم کو
۲) شب‌ها به بزم مدّعی، ای بی‌مروّت جا مکن / آرام جان او مشو، آزار جان ما مکن
۳) ز صحن این چمن آن سرو قامت را تمنّا کن / به زیر سایه‌اش بنشین، قیامت را تماشا کن
۴) اگر بر تن خویش سالار و میرم / ملامت همی چون کنی خیر خیرم

۲۹- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر، متفاوت است؟ **(سراسری – ۸۳)**

۱) ای سر سودایی من رفته در سودای تو / باد سر تا پای من قربان سر تا پای تو
۲) بیمار غمت را به جز از صبر دوا نیست / صبر است دوای من و دردا که مرا نیست
۳) دلی چو زلف تو سر تا به پای، جمله شکست / ز سر برآمده در پا فتاده رفته ز دست
۴) ز شراب لعل نوشین منِ رندِ بی‌نوا را / مددی که چشم مستت به خمار کشت ما را

۳۰- تعداد حروف مشترک قافیه در همه‌ی ابیات زیر به جز بیت .....، یکسان است. **(سراسری – ۸۲)**

۱) نگارینا دلم بُردی، فسون خوانی مکن چندین / زبان من فرو بستی، زبان دانی مکن چندین
۲) دیدی که از غم تو بر من چه خواری آمد / بی‌آن‌که هیچ رخنه در دوستداری آمد
۳) ندهم من به تودل گر چه بت دلبندی / که دل از من ببری با دگری پیوندی
۴) سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی / چه خیال‌ها گذر کرد و گذر نکرد خوابی

۳۱- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت، با ابیات دیگر متفاوت است؟ **(سراسری – ۸۱)**

۱) اگر مراد تو ای دوست بی‌مرادیِ ماست / مراد خویش دگر باره من نخواهم خواست
۲) چنان به موی تو آشفته‌ام به بوی تو مست / که نیستم خبر از هر چه در دو عالم هست
۳) دوست دارم که بپوشی رخ همچون قمرت / تا چو خورشید نبینند به هر بام و درت
۴) سلسله‌ی موی دوست، حلقه‌ی دام بلاست / هر که در این حلقه نیست، فارغ از این ماجراست

۳۲- در کدام بیت، تعداد حروف اصلی با حروف الحاقی واژه‌های قافیه، برابرند و هر کدام از حروف اصلی و الحاقی، از «مصوّت بلند+ صامت» تشکیل شده‌اند؟

۱) اگر برتن خویش سالار و میرم / ملامت همی چون کنی خیر خیرم
۲) بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران / کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران
۳) گلاب است گویی به جویش روان / همی شاد گردد ز بویش روان
۴) مرا بسود و فرو ریخت هر چه دندان بود / نبود دندان لا، بل چراغ تابان بود

(سراسری – ۸۰)

www.alm1oxblog.com

۳۳- در بیت زیر حروف اصلی قافیه، کدام است؟ (سراسری – ۷۸)

«شب مهتاب کاغذها نویسد کند هر جا غلط فی الفور لیسد»

۱) ی ـ س ۲) ی ـ س ـَ د ۳) س ـَ د ۴) ـَ د

۳۴- حروف قافیه‌ی کدام بیت، به صورت «مصوّت+ صامت+صامت+ حروف الحاقی» است؟ (سراسری – ۷۸)

۱) چنان در قید مهرت پای بندم که گویی آهویی سر در کمندم
۲) دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی زنهار بد مکن که نکرده است عاقلی
۳) کنون با خرد باید انباز گشت که فردا نَمانند رهِ بازگشت
۴) کاشکی جز تو کسی داشتمی یا به تو دسترسی داشتمی

۳۵- اگر قبل از حروف قافیه (در قاعده‌ی ۱و۲) حرف یا حروف دیگری مشترک باشند، آن‌ها جزء حروف قافیه ..... (سراسری – ۷۷)

۱) نیستند ولی رعایت آن‌ها لازم است. ۲) نیستند و رعایت آن‌ها لازم نیست.
۳) هستند و رعایت آن‌ها لازم است. ۴) هستند ولی رعایت آن‌ها لازم نیست.

۳۶- قافیه‌ی کدام بیت، طبق قاعده‌ی «۱» است؟ (سراسری – ۷۷)

۱) منم که دیده به دیدار دوست کردم باز چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز
۲) مکن شهریارا دل ما نژند میاور به جان من وخود گزند
۳) دیده دریا کنم و صبر به صحرا فکنم و اندر این کار دل خویش به دریا فکنم
۴) بشنو این نی چون شکایت می‌کند وز جدایی‌ها حکایت می‌کند

۳۷- قافیه در کدام بیت، حروف الحاقی ندارد؟ (سراسری – ۷۷)

۱) بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران
۲) دیده دریا کنم و صبر به صحرا فکنم واندرین کار دل خویش به دریا فکنم
۳) دنیا نیرزد آن‌که پریشانی کنی دلی زنهار بد مکن که نکرده است عاقلی
۴) ز دو دیده خون فشانم ز غمت شب جدایی چه کنم که هست این‌ها گل باغ آشنایی

۳۸- کلمه‌ی «من» در کدام گزینه، قافیه است؟ (سراسری – ۷۷)

۱) ای دریغا مرغ خوش آواز من ای دریغا همدم و همراز من
۲) خود بدیدید ای خسیسان زَ من که شما بودید افسانه نه من
۳) ای دریغا مرغ خوش الحان من راح روح و روضه و ریحان من
۴) طوطی من مرغ زیرکسار من ترجمان فکرت و اسرار من

۳۹- در کدام بیت قافیه حروف الحاقی دارد؟ (سراسری – ۷۶)

۱) آن سرو که گویند به بالای تو ماند هرگز قدمی پیش تو رفتن نتواند
۲) به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین
۳) کسی دانه‌ی نیک‌مردی نکاشت کزو خرمن کام دل برنداشت
۴) نکونام و صاحبدل و حق‌پرست خط عارضش خوش‌تر از خطّ دست

۴۰- قافیه در کدام گزینه، دارای حرف الحاقی است؟ (سراسری – ۷۵)

۱) به نام خداوند جان آفرین حکیم سخن در زبان آفرین
۲) بگفتا که این مرد بد می‌کند نه با من که با نفس خود می‌کند
۳) بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران
۴) مزرع سبز فلک دیدم و داس مه نو یادم از کشته‌ی خویش آمد و هنگام درو

۴۱- کدام بیت ردیف ندارد؟ (سراسری – ۷۳)

۱) دلارام در بر، دلارام جوی لب از تشنگی خشک بر طرف جوی
۲) نه اندیشه از کس که رسوا شوی نه قوّت که یک دم شکیبا شوی
۳) تو گویی به چشم اندرش منزل است و گر دیده بر هم نهی در دل است
۴) به سودای جانان ز جان مشتغل به ذکر حبیب از جهان مشتغل

۴۲- کدام بیت، ذوقافیتین است؟ (سراسری – ۷۲)

۱) ای از مکارم تو شده در جهان خبر افکنده از سیاست تو آسمان سپر
۲) شبی گیسو فرو هشته به دامن پلاسین معجر و قیرینه گرزن
۳) کوه را هم تیغ داد و هم کمر تا به سرهنگی او افراخت سر
۴) همان باغبان نیست در باغ کس رمه نیز چوپان ندارد ز پس

www.alm.loxblog.com

۴۳- همه‌ی ابیات زیر به جز گزینه‌ی ..... ردیف دارند. **(سراسری – ۷۱)**

۱) ابلهی دید اُشتُری به چرا / گفت نقشت همه کژست چرا
۲) بپیچید از آن پس، یکی آه کرد / ز نیک و بد اندیشه کوتاه کرد
۳) تو را آتش عشق گر پر بسوخت / مرا بین که از پای تا سر بسوخت
۴) همی بی‌تن و تاب و بی‌توش گشت / بیفتاد از پای و بی‌هوش گشت

آزاد

۴۴- در بیت «گرفتم که خود هستی از عیب پاک// تعنّت مکن بر من عیبناک» واژه‌ی قافیه کدام است؟ **(آزاد نظام قدیم- ۷۸)**

۱) ناک ۲) اک ۳) عیبناک ۴) عیب پاک

آزمایشی سنجش

۴۵- قافیه‌ی کدام بیت معیوب است ؟ **(جامع خرداد- ۸۶)**

۱) بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست / بگشای لب که قند فراوانم آرزوست
۲) شب سیاه بدان زلفکان تو ماند / سپید روز به پاکی رخان تو ماند
۳) من از ابر بینم همی باد و نم / ندانم که نرگس چرا شد دژم
۴) هر یکی دیوار اگر باشد جدا / سقف چون باشد معلّق بر هوا

۴۶- قافیه‌ی کدام بیت ، مطابق قاعده‌ی (ا) است وحروف الحاقی نیز ندارد؟ **(جامع خرداد - ۸۶)**

۱) سرشک هوا بر زمین شد گوا / به نزدیک خورشید فرمان روا
۲) گر مستمند و با دل غمگینم / خیره مکن ملامت چندینم
۳) کنون با خرد باید انباز گشت / که فردا نماند ره باز گشت
۴) کاشکی جز تو کسی داشتمی / یا به تو دسترسی داشتمی

۴۷- قافیه‌ی همه‌ی ابیات، به غیر از بیت ..... حروف الحاقی دارد. **(فروردین - ۸۶)**

۱) ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی / دل بی تو به جان آمد وقت است که باز آیی
۲) بگذار تا بگریم چون ابر در بهاران / کز سنگ ناله خیزد روز وداع یاران
۳) کی شعر تر انگیزد خاطر که حزین باشد / یک نکته از این معنی گفتیم و همین باشد
۴) کاشکی جز تو کسی داشتمی / یا به تو دسترسی داشتمی

۴۸- قافیه‌ی کدام بیت، تابع قاعده‌ی (ا) است؟ **(دی - ۸۵)**

۱) از آن چو شمع سحر، در زوال خویشتنم / که هم وبال کسان، هم وبال خویشتنم
۲) دیده دریا کنم و صبر به صحرا فکنم / و اندرین کار دل خویش به دریا فکنم
۳) شدیم خاک و بوَد عالم خراب همان / مدارِ خاک همان، رهگذار آب همان
۴) یاد ایّامی که در گلشن فغانی داشتم / در میان لاله و گل، آشیانی داشتم

۴۹- کدام نکته سبب شده است که قافیه شدن واژه‌ی پایانی بیت اول با واژه‌ی پایانی بیت دوّم، اشکال نداشته باشد ؟ **(آذر -۸۵)**

«آمدمت که بنگرم بازنظر به خود کنم / سیر نمی‌شود نظر بس که لطیف منظَری »
«گفتم اگر نبینمت مهر فرامشم شود / می روی و مقابلی، غایب و درتصوّری »

۱) افزوده شدنِ «ی» به آخرِ «منظر وتصوّر»
۲) مفتوح خواندنِ حرف «و» تصوّر به تبعیّت از حرف «ظ» در منظر
۳) مشدّد خواندن «ظ» منظر به پیروی از حرفِ «و» تصوّر
۴) مضموم خواندن حرف «ظ» منظر به تبعیّت از حرف «و» در تصوّر

۵۰- قافیه‌ی کدام بیت طبق قاعده‌ی (ا) است ؟ **(اردیبهشت - ۸۵)**

۱) ای دفتر حسن تو را فهرست خطّ و خال ها / تفصیل ها پنهان شده در پرده‌ی اجمال ها
۲) با لب دمساز خود گر جفتمی / همچو نی من گفتنی ها گفتمی
۳) غمت در نهان خانه‌ی دل نشیند / به نازی که لیلی به محمل نشیند
۴) کی رفته‌ای ز دل که تمنّا کنم تو را / کی بوده‌ای نهفته که پیدا کنم تو را

۵۱- قافیه کردنِ کدام دو واژه روا نیست ؟ **(اردیبهشت- ۸۵)**

۱) آبدار – پایدار ۲) پاسبان – مهربان ۳) زلفکان – رُخان ۴) مزدور – رنجور

۵۲- قاعده‌ی قافیه کدام بیت با ابیات دیگر ، متفاوت است ؟ **(فروردین- ۸۵)**

www.ajn.loxblog.com

۱) بگـذار تـا بگـریم چـون ابـر در بهـاران / کـز سـنگ نالـه خیـزد روز وداع یـاران
۲) سال‌هـا دل طلـب جـام جـم از مـا مـی‌کـرد / وآنچـه خـود داشـت ز بیگانـه تمنـا مـی‌کـرد
۳) کـسی دانـه‌ی نیـک مـردی نکاشـت / کـزو خـرمن کـام دل برنداشـت
۴) نکونـام وصـاحب دل و حـق پرسـت / خـط عارضـش خـوش تـر ازخـطّ دسـت

۵۳- قافیه‌ی کدام بیت، مطابق قاعده‌ی «۲» است؟ **(آبان - ۸۴)**
۱) ای چـشم تـو دل‌فریـب و جـادو / در چـشم تـو خیـره چـشم آهـو
۲) سال‌هـا دل طلـب جـام جـم از مـا مـی‌کـرد / وآن‌چـه خـود داشـت ز بیگانـه تمنّـا مـی‌کـرد
۳) مشنو ای دوست که غیر از تو مرا یاری هست / یـا شـب و روز بـه جـز فکـر تـوام کـاری هـست
۴) هـر یکـی دیـوار اگـر باشـد جـدا / سـقف چـون باشـد معلّـق بـر هـوا

۵۴- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر، متفاوت است؟ **(دی - ۸۴)**
۱) بـه دل در خـواص وفـا مـی‌گریـزم / بـه جـان زیـن خـراس فنـا مـی‌گریـزم
۲) دیـده بانـان ایـن کبـود حـصار / روز کورنـد یـا اولـی الأبـصار
۳) صبح از حمایـل فلـک آهیخـت خنجـرش / کیمخـت کـوه ادیـم شـد از خنجـر زرش
۴) صـحن ارم ندیـدی در بـاغ شـاه بنگـر / حـصن حـرم ندیـدی بـر قـصر شـاه بگـذر

۵۵- قافیه‌ی کدام بیت، حروف الحاقی دارد؟ **(آبان ماه - ۸۴)**
۱) سرشـک هـوا بـر زمـین شـد گـوا / بـه نزدیـک خورشـید فرمـان روا
۲) چنـان در قیـد مهـرت پـای بنـدم / کـه گـویی آهـویی سـر در کمنـدم
۳) دیـده دریـا کـنم و صـبر بـه صـحرا فکـنم / و انـدر ایـن کـار دل خـویش بـه دریـا فکـنم
۴) بگفتـا کـه ایـن مـرد بـد مـی‌کنـد / نـه بـا مـن کـه بـا نفـس خـود مـی‌کنـد

۵۶- قافیه‌ی کدام بیت به صورت« مصوّت+صامت+ صامت»است؟ **(آبان ماه - ۸۴)**
۱) ای صـبا گـر بگـذری بـر سـاحل رود ارس / بوسه زن بر خـاک آن وادیّ و مـشکین کـن نفـس
۲) کـسی دانـه‌ی نیـک مـردی نکاشـت / کـزو خـرمن کـام دل برنداشـت
۳) مـن از ابـر بیـنم همـی بـاد و نـم / نـدانم کـه نـرگس چـرا شـد دژم
۴) مـرا پرسـی کـه چـونی؟ چـونم ای دل / جگـر پـر درد و دل پـر خـونم ای دل

۵۷- به کار بردن کدام دو واژه‌ی غیر ساده، به عنوان قافیه، روا نیست؟ **(آبان ماه - ۸۴)**
۱) آبدار – پایدار ۲) پاسبان – مهربان ۳) رنجور– مزدور ۴) مشک بیز – خاک بیز

۵۸- قافیه‌ی کدام بیت، حروف الحاقی ندارد؟ **(آزمایشی سنجش دی ماه - ۸۴)**
۱) صبح هـزار عیـد وجـود اسـت جـوهرش / خـضری اسـت رایـض ملـک المـوت خنجـرش
۲) رهـروم مقـصد امکـان بـه خراسـان یـابم / تـشنه‌ام مـشرب احـسان بـه خراسـان یـابم
۳) در پـرده‌ی دل آمـد دامـن‌کـشان خیـالش / جـان شـد خیـال بـازی در پـرده‌ی وصـالش
۴) بـس‌وفـا پـرورد یـاری داشـتم / بـس بـه راحـت روزگـاری داشـتم

۵۹- حروف اصلی و الحاقی قافیه‌ی بیت «بده گرمی دل افسرده‌ام را// بر افروزان چراغِ مرده‌ام را» به ترتیب، کدام است؟ **(آزمایشی سنجش اردیبهشت ماه- ۸۴)**
۱) «ـُ ر»، «ـِ ام» ۲) «ـُ رد»، «ـِ ام» ۳) «ـُ رد ـِ»، «ام» ۴) «ـُ رد»، «ـِ ام را»

۶۰- کدام بیت، ذوقافیتین است؟ **(آزمایشی سنجش فروردین ماه - ۸۴)**
۱) روز نبود که بـه وصـف تـو سـخن سـر نکـنم / شـب نباشـد کـه ثنـای تـو مکـرّر نکـنم
۲) راسـتی دفتـر سـعدی بـه گلـستان مانـد / طیّـاتش بـه گـل و لالـه و ریحـان مانـد
۳) دولـت نـام تـو حاشـا کـه تمامـت جویـد / کـآب گفتـار تـو دامـان قیامـت شـوید
۴) تربت‌پارس چو جان، جسم تـو در سـینه فـشرد / لیـک در خـاک وطـن آتـش عـشقت نفـسرد

۶۱- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر فرق دارد؟ **(آزمایشی سنجش فروردین ماه - ۸۴)**
۱) یـار بـد مـار اسـت هـین بگریـز از او / تـا نریـزد بـر تـو زهـر آن زشـت خـو
۲) هـر یکـی دیـوار اگـر باشـد جـدا / سـقف چـون باشـد معلّـق بـر هـوا
۳) سرشـک هـوا بـر زمـین شـد گـوا / بـه نزدیـک خورشـید فرمـان روا
۴) بنمـای رخ کـه بـاغ و گلـستانم آرزوسـت / بگـشای لـب کـه قنـد فـراوانم آرزوسـت

۶۲- کدام بیت، فاقد حروف‌الحاقی است؟ **(آزمایشی سنجش خرداد ماه - ۸۴)**
۱) آسـمان گـر ندهـد کـام چـه خواهـد بـودن / یـا حریفـی نـشود رام چـه خواهـد بـودن
۲) اشـکم ولـی بـه پـای عزیـزان چکیـده‌ام / خـارم ولـی بـه سـایه‌ی گـل آرمیـده‌ام

www.alm.lozblog.com

۳) جوانی شمع ره کردم که جویم زندگانی را / نجستم زندگانی را و گم کردم جوانی را
۴) نوشتم این غزل نغز باسواد دو دیده / که بلکه رام غزل گردی ای غزال رمیده

۶۳- قاعده‌ی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر متفاوت است؟ **(آزمایشی سنجش آذر ماه - ۸۴)**
۱) ای چشم تو دل فریب و جادو / در چشم تو خیره چشم آهو
۲) چندان که گفتم غم با طبیبان / درمان نکردند مسکین غریبان
۳) کاشکی جز تو کسی داشتمی / یا به تو دسترسی داشتمی
۴) کسی دانه‌ی نیک‌مردی نکاشت / کزو خرمن کام دل بر نداشت

۶۴- قافیه‌ی کدام بیت به صورت «مصوّت + صامت+ صامت» است و حروف الحاقی نیز دارد؟ **(آزمایشی سنجش آذر ماه- ۸۳)**
۱) پرسیدم از هلال که قدّت چرا خم است / گفتا خمیدنِ قدم از بار ماتم است
۲) پیری رسید و موسم طبع جوان گذشت / ضعف تن از تحمّل رطل گران گذشت
۳) خوش آن گروه که در، بر رُخ از جهان بستند / ز کائنات بریدند و با تو پیوستند
۴) دلیلِ کاروانِ اشکم آه سرد را مانم / اثر پردازِ داغم، حرفِ صاحب درد را مانم

۶۵- قاعده‌ی قافیه در کدام بیت با ابیات دیگر متفاوت است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۳)**
۱) ای ماه، چو ابروان یاری گویی / یا نی چو کمان شهریاری گویی
۲) ای روی داده صحبت دنیا را / شادان و بر فراشته آوا را
۳) اگر بر تنِ خویش سالار و میرم / ملامت همی چون کنی خیر خیرم
۴) خیزید و خز آرید که هنگام خزان است / باد خنک از جانب خوارزم وزان است

۶۶- قافیه‌ی کدام بیت حروف الحاقی ندارد؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۳)**
۱) سر آن ندارد امشب که برآید آفتابی / چه خیال‌ها گذر کرد و گذر نکرد خوابی
۲) بنمای رخ که باغ و گلستانم آرزوست / بگشای لب که قند فراوانم آرزوست
۳) بر سمرقند اگر بگذری ای باد سحر / نامه‌ی اهل خراسان به برِخاقان بر
۴) ای پادشهِ خوبان داد از غم تنهایی / دل بی‌تو به جان آمد وقت است که بازآیی

۶۷- در بیت «آن دلِ که به زلف یار بستیمش// هر چند گسست، باز پیوستیمش» چند حرف مشترک قافیه وجود دارد و حروف اصلی قافیه، کدام است؟ **(۸۳)**
۱) هفت، ـ ست ۲) پنج ، یم ۳) چهار، یمَش ۴) سه، مَش

۶۸- قافیه‌ی کدام بیت به صورت «مصوّت + صامت+ صامت+ حروف الحاقی» است؟ **(آزمایشی سنجش بهمن ماه- ۸۳)**
۱) از آن به خدمت میخوارگان کمر بستم / که با وجود می از قید هر غمی رستم
۲) دل در اندیشه‌ی آن زلف گره گیر افتاد / عاقلان مژده که دیوانه به زنجیر افتاد
۳) روز مردن سویم از رحمت نگاهی کرد و رفت / وقت رفتن دل به حسرت طرفه اهی کرد و رفت
۴) عهد همه بشکستم در بستن پیمانت / دامن مکش از دستم، دست من و دامانت

۶۹- حروف اصلی قافیه‌ی کدام بیت با ابیات دیگر، متفاوت است؟ **(آزمایشی سنجش دی ماه - ۸۲)**
۱) بگفتا که این مرد بد می‌کند / نه با من که بر نفس خود می‌کند
۲) ای صبا گر بگذری بر ساحل رود ارس / بوسه‌زن بر خاک آن وادیّ و مشکین کن نفس
۳) کاشکی جز تو کسی داشتمی / یا به تو دسترسی داشتمی
۴) مکن شهریارا دلِ ما نژند / میاور به جان من و خود گزند

۷۰- حروف قافیه‌ی بیتِ زیر، در کدام گزینه درست مطرح شده است؟ **(آزمایشی سنجش آبان ماه - ۸۲)**
«بشنو این نی چون شکایت می‌کند / وز جدایی‌ها حکایت می‌کند.»
۱) ـَ ت ۲) ـِ کایَت ۳) کایَت ۴) ایَت

۷۱- تکرار واژه‌ی قافیه‌ی مصراعِ اول را در غزل، عیب ندانسته‌اند و آوردنِ آن را در ...، ردّالقافیه به حساب آورده‌اند. **(آزمایشی سنجش دی ماه - ۸۲)**
۱) آخرِ بیتِ دوم ۲) بیتِ چهارم غزل ۳) مصراع اوّل بیتِ دوم ۴) مصراع دوم بیتِ مطلع

۷۲- حروف قافیه‌ی کدام بیت «مصوّت + صامت+ صامت»، نیست؟ **(آزمایشی سنجش آبان ماه - ۸۲)**
۱) ای دیو سپید پای دربند / ای گنبد گیتی ای دماوند
۲) ای زلف تو هر خمی کمندی / چشمت به کرشمه، چشم‌بندی
۳) کسی دانه‌ی نیک‌مردی نکاشت / کزو خرمنِ کام دل برنداشت
۴) مزرع سبز فلک دیدم و داسِ‌مهِ نو / یادم از کشته‌ی خویش آمد و هنگام درو

www.alm.loxblog.com

۷۳- قافیه‌ی کدام بیت، نادرست است؟ **(آزمایشی سنجش آبان ماه - ۸۲)**

۱) سراسر همه دشت پر کشته بود / زمین چون گل ارغوان گشته بود
۲) در این زمانه بُتی نیست از تو نیکوتر / نه بر تو برشمنی از رهیت مشفق‌تر
۳) نشاط جوانی ز پیران مجوی / که آب روان باز ناید به جوی
۴) چندان که گفتم غم با طبیبان / درمان نکردند مسکین غریبان

۷۴- قاعده‌ی قافیه در کدام بیت، با ابیات دیگر متفاوت است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۲)**

۱) به پیران جهان غم سازگار است / تو شادی کن تو را با غم چه کار است
۲) خوش آن گروه که در، بر رُخ از جهان بستند / ز کائنات بریدند و با تو پیوستند
۳) سحر از کوه خاور تیغ اسکندر چو شد پیدا / عیان شد رشحه‌ی خون از شکافِ جوشنِ دارا
۴) شبی با نوجوانی گفت پیری / کهن دُردی کشی، صافی ضمیری

۷۵- واژه‌های مطرح شده در کدام گزینه، نمی‌توانند با یکدیگر قافیه شوند؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۲)**

۱) آبدار- پایدار ۲) پاسبان- مهربان ۳) خوب‌تر- بدتر ۴) رنجور- مزدور

۷۶- کدام بیت، فاقد حروف الحاقی است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۲)**

۱) جوانی شمع ره کردم که جویم زندگانی را / نجستم زندگانی را و گم کردم جوانی را
۲) نکونام و صاحب‌دل و حق‌پرست / خط عارضش خوش‌تر از خطّ دست
۳) اشکم، ولی به پای عزیزان چکیده‌ام / خارم، ولی به سایه‌ی گل آرمیده‌ام
۴) نه دل مفتون دل‌بندی، نه جان مدهوش دل‌خواهی / نه بر مژگان من اشکی، نه بر لب‌های من آهی

۷۷- کدام گزینه درباره‌ی قافیه‌ی بیت «بشنو این نی چون شکایت می‌کند// از جدایی‌ها حکایت می‌کند» درست است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) ای ـَ ت حروف قافیه است. ۲) ی ـَ ت حروف اصلی قافیه است
۳) ـَ ت حروف مشترک و اصلی قافیه است. ۴) ک ای ـَ ت حروف مشترک و ضروری قافیه است.

۷۸- قافیه‌ی کدام بیت، براساس قاعده‌ی «۲» سروده نشده است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) چو از کوه آتش به هامون گذشت / خروشیدن آمد ز شهر و ز دشت
۲) دل زیردستان نباید شکست / مبادا که روزی شوی زیردست
۳) سرشک هوا بر زمین شد گوا / به نزدیک خورشید فرمان روا
۴) مردان خدا پرده‌ی پندار دریدند / یعنی همه جا غیر خدا هیچ ندیدند

۷۹- قافیه‌ی کدام بیت، حروف الحاقیِ ندارد؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) به مژگان سیه کردی هزاران رخنه در دینم / بیا کز چشم بیمارت هزاران درد برچینم
۲) منم که دیده به دیدار دوست کردم باز / چه شکر گویمت، ای کارساز بنده نواز
۳) امشب ای ماه به دردِ دل من تسکینی / آخر ای ماه تو هم دردِ من مسکینی
۴) جوانی شمع ره کردم که جویم زندگانی را / نجستم زندگانی را و گم کردم جوانی را

۸۰- کدام بیت، فاقد حروف الحاقیِ است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) آتش قهر برافروخته‌اند / خانمان ضُعفا سوخته‌اند
۲) چندان که گفتم غم با طبیبان / درمان نکردند مسکین غریبان
۳) کاشکی جز تو کسی داشتمی / یا به تو دسترسی داشتمی
۴) ما به روی دوستان از بوستان، آسوده‌ایم / گر بهار آید و گر باد خزان، آسوده‌ایم

۸۱- کدام گزینه درباره‌ی بیت «کسان شهد نوشند و مرغ و بره// مرا روی نان می نبیند تره» درست است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) « ـَ ر» حروف اصلی قافیه است و «ـِ» در حکم حرف الحاقی است. ۲) « ـَ رِ» حروف اصلی قافیه است و حروف الحاقی ندارد.
۳) « ـَ »حروف اصلی قافیه است و «ر ـِ» حرف الحاقی است. ۴) « ـَ» تنها حرف اصلی قافیه است و« ـِ» در حکم حرف الحاقی است.

۸۲- قافیه‌ی کدام بیت، ناروا و نادرست است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) شب سیاه بدان زلفکان تو ماند / سپیدروز به پاکی رخان تو ماند
۲) من از ابر بینم همی باد و نم / ندانم که نرگس چرا شد دژم
۳) مکن شهریارا دل ما نژند / میاور به جان من و خود گزند
۴) هر یکی دیوار اگر باشد جدا / سقف چون باشد معلّق بر هوا

۸۳- کدام دو کلمه را نمی‌توان با هم، قافیه کرد؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) آبدار ـ پایدار ۲) حکایت ـ فرصت ۳) حضیض ـ عریض ۴) فردوسی ـ طوسی

www.alm.loxblog.com

۸۴- کدام بیت دارای قافیه‌ی میانی است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۱)**

۱) یار مرا، غار مرا، عشق جگر خوار مرا / یار تویی، غار تویی، خواجه نگه‌دار مرا
۲) گرفتم که خود هستی از عیب پاک / تعنّت مکن بر من عیبناک
۳) در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن / من خود به چشم خویشتن دیدم که جانم می‌رود
۴) گزید از غنیمت ظرایف بسی / کز آن سان نبیند طرایف کسی

۸۵- در کدام گزینه قافیه طبق قاعده‌ی « ۲ » است؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۰)**

۱) ای پادشه خوبان داد از غم تنهایی / دل بی تو به جان آمد وقت است که بازآیی
۲) شد موسم سبزه و تماشا / برخیز و بیا به‌سوی صحرا
۳) یکی مشکلی برد پیش علی / مگر مشکلش را کند منجلی
۴) یار بد مار است هین بگریز از او / تا نریزد بر تو زهر آن زشت خو

۸۶- در کدام گزینه، کلمات داده شده نمی‌توانند با یکدیگر قافیه شوند؟ **(آزمایشی سنجش- ۸۰)**

۱) قهرمان- مهربان ۲) کشیده- چشیده ۳) ماند- نتواند ۴) نیکوتر- مشفق‌تر

۸۷- در بیت دوّم از دو بیت زیر، حروف قافیه کدام است؟ **(آزمایشی سنجش-۸۰)**

«دنیا نیرزد آن که پریشان کنی دلی / زنهار بد مکن که نکرده است عاقلی
گر من سخن دُرشت نگویم تو نشنوی / بی‌جهد از آینه نبرد زنگ، صیقلی»

۱) ـَل ی ۲) ق ل ی ۳) ق ـَل ی ۴) ل ی

۸۸- گزینه‌ای را که حروف اصلی و الحاقی قافیه را در بیت زیر به ترتیب نشان می‌دهد، مشخّص کنید؟ **(آزمایشی سنجش-۸۰)**

«به ابر پاره چو مه، نور خویش افشاند / نظیر پنبه‌ی آتش گرفته می‌ماند»

۱)م ان + ـَد ۲) ا + ن ـَد ۳) ش ا + ن ـَد ۴) ان+ ـَد

۸۹- کدام بیت، ذوقافیتین است؟ **(آزمایشی سنجش-۸۰)**

۱) بی‌درد مردم ما، خدا بی‌درد مردم / نامرد مردم ما، خدا، نامرد مردم
۲) در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن / من خود به چشم خویشتن دیدم که جانم می‌رود
۳) ز گُردان ایران هماورد خواست / ز جولان او در جهان گَرد خاست
۴) ما درس سحر در ره میخانه نهادیم / محصول دعا در ره جانانه نهادیم

۹۰- در کدام گزینه، قافیه «طبق قاعده‌ی ۱» است؟ **(آزمایشی سنجش- ۷۹)**

۱) ای چشم تو دل فریب و جادو / در چشم تو خیره چشم آهو
۲) دل زیردستان نباید شکست / مبادا که روزی شوی زیردست
۳) مکن شهریارا دل ما نژند / میاور به جان من و خود گزند
۴) یکی مشکلی برد پیش علی / مگر مشکلش را کند منجلی

۹۱- حرف یا حروف قافیه در بیت زیر کدام است؟ **(آزمایشی سنجش-۷۹)**

« به خُردی بخورد از بزرگان قَفا / خدا دادش اندر بزرگی صفا»

۱) ا ۲) فا ۳) ـَفا ۴) ـَف

۹۲- کدام گزینه، قافیه‌ی درونی دارد؟ **(آزمایشی سنجش-۷۹)**

۱) ای سرد و گرم دهر کشیده / شیرین وتلخ دهر چشیده
۲) روح تویی نوح تویی فاتح و مفتوح تویی / سینه‌ی مشروح تویی، بر در اسرار مرا
۳) گُزید از غنیمت ظرایف بسی / کز آن سان نبیند طرایف کسی
۴)گر بریزی بحر را در کوزه‌ای / چند گنجد، قسمت یک روزه‌ای

۹۳- کلمه‌های قافیه، در کدام گزینه، عاری از حروف الحاقی است؟ **(آزمایشی سنجش-۷۹)**

۱) نعره زد عشق که خونین جگری پیدا شد / حُسْن لرزید که صاحب‌نظری پیدا شد
۲) گل دفتر اسرار خداوند گشوده است / صحرا ورق تازه‌ای از پند گشوده است
۳) دوست دارد یار این آشفتگی / کوشش بیهوده به از خفتگی
۴) دشمنان او را ز غیرت می‌درند / دوستان هم روزگارش می‌برند

۹۴- در قافیه‌ی بیت زیر، چند حرف مشترک وجود دارد؟ **(آزمایشی سنجش- ۷۹)**

« بر این کبود، غریبانه زیستم چون ابر / تمام هستی خود را گریستم چون ابر»

۱) سه ۲) چهار ۳) پنج ۴) شش

۹۵- در بیت زیر به ترتیب «ردیف» و «حروف اصلی قافیه» کدام است؟ **(آزمایشی سنجش-۷۸)**

«یاری اندر کس نمی‌بینیم یاران را چه شد؟ / دوستی کی آخر آمد دوستداران را چه شد؟»

۱) چه شد ـ ان ۲) را چه شد ـ ار ۳) شد ـ را ۴) را چه شد ـ ران

www.alm.lo1blog.com

۹۶- در همه‌ی گزینه‌ها به جز گزینه‌ی .....قافیه دارای حروف الحاقی است. **(آزمایشی سنجش-۷۸)**

۱) بشنو این نی چون شکایت می‌کند / وز جدایی‌ها حکایت می‌کند
۲) سراسر همه دشت پر کَشته بود / زمین چون گل ارغوان گشته بود
۳) کسان شهد نوشند و مرغ و بره / مرا روی نان می‌نبیند تره
۴) یکی مشکلی بُرد پیش علی / مگر مشکلش را کند مُنجلی

۹۷- کدام دو کلمه نمی‌توانند با هم، قافیه شوند؟ **(آزمایشی سنجش-۷۸)**

۱) بَنده ـ زِنده ۲) کُشته ـ گَشته ۳) کُشت ـ گَشت ۴) منظَری ـ تصوّری

المپیاد

۹۸- قافیه‌ی کدام گزینه درست است؟ **(المپیاد ادبی- ۷۶)**

۱) آتش است این بانگ نای و نیست باد / هر که این آتش ندارد نیست باد
۲) شب سیاه بدان زلفکان تو ماند / سپید روز به پاکی رخان تو ماند
۳) دیدار تو حلّ مشکلات است / صبر از تو خلاف ممکنات است
۴) در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر / نه بر تو بر شمنی از رهیت مشفق‌تر

۹۹- قافیه‌ی کدام گزینه با گزینه‌های دیگر متفاوت است؟ **(هشتمین دوره‌ی المپیاد ادبی)**

۱) شب غم را سحر خواهد دمیدن / غم هجران به سر خواهد رسیدن
۲) مرتّب ساخت از بهر زلیخا / یکی دلکش عماری، حجله‌آسا
۳) هزاران عاشق و معشوق در کار / به هر جا صد متاع و صد خریدار
۴) چو دل با دلبری آرام گیرد / ز وصل دیگری کی کام گیرد؟

۱۰۰- کدام گزینه نادرست است؟ **(هشتمین دوره‌ی المپیاد ادبی-۷۵)**

۱) شناسه‌ها، ضمایر متصّل و پسوندها، حروف الحاقی خواهند بود.
۲) رعایت حرف یا حروف قبل از حروف قافیه (قاعده‌ی ۱و۲) لازم است.
۳) قافیه می‌تواند از دو کلمه پدید آید که با هم جناس تام داشته باشند.
۴) یکسانی خطّی نیز باید در قافیه رعایت شود.

۱۰۱- کدام گزینه درباره‌ی قافیه‌ی شعر نو درست است؟ **(المپیاد ادبی-۷۲)**

۱) در شعر نو نیازی به قافیه نیست چرا که شاعر را به تنگ می‌آورد.
۲) نیما اعتقادی به وجود قافیه در شعر نو ندارد، زیرا اساساً شعر نو باید از هر گونه قید و بندی رها باشد.
۳) قافیه درشعر نو در آخر ابیات نمی‌آید بلکه بستگی به مطلب دارد.
۴) در شعری که حاوی مطالب پراکنده و وصف‌های جداگانه است یا جنبه‌ی امری ودعایی دارد، رعایت قافیه الزامی است.

۱۰۲- کدام یک از دو کلمه‌ی زیر می‌توانند با هم قافیه شوند؟ **(ششمین دوره‌ی المپیاد ادبی-۷۲)**

۱) فردوسی با توسی ۲) فضا با ما ۳) زلفکان با رخان ۴) کُشت با گَشت

۱۰۳- دو کلمه‌ی «منظَر» و «تصوّر» در صورتی با هم قافیه می‌شوند که: **(المپیاد ادبی-۷۲)**

۱) بعد از آن حتماً ردیف آورده شود.
۲) پیشوندی به آن‌ها افزوده شود.
۳) حرف الحاقی به آن‌ها افزوده شود.
۴) به هیچ وجه با هم قافیه نمی‌شوند.

www.alm.loxblog.com

خلاصه ی مطالب بخش اوّل

قافیه:

در شعر سنّتی:

- به کلمات هم‌آهنگ آخرِ مصراع‌ها گفته می‌شود که حروف آخرِ آن‌ها مشترک باشد. (حرف اصلی مشترک: رویّ)
- بر طبق دو قاعده‌ی مهمّ ساخته می‌شود:

قاعده‌ی ۱- مصوّت بلند «ا» و «و» به تنهایی اساس قافیه قرار می‌گیرد:

ای چشم تو دلفریب و جادو در چشم تو خیره چشم آهو

قاعده‌ی ۲- هر مصوّت با یک یا دو صامت بعد از خود، حروف قافیه به حساب می آید:

منم که دیده به دیدار دوست کردم باز چه شکر گویمت ای کارساز بنده نواز

- مستلزم رعایت نکاتی است:

۱- قافیه ممکن است دارای حرف یا حروف الحاقی باشد {شناسه‌ها ، ضمایر متّصل ، پسوندها ، مخفّف صیغه‌های زمان حال بودن، ی در آخر بعضی واژه های مختوم به «ا» و «و»}

۲- مصوّت کوتاه «ـِ» و مصوّت بلند«ی»در پایان کلمه، الحاقی است.

یکی مشکلی برد پیش علی مگر مشکلش را کند منجلی

۳- در قاعده‌ی ۲: (مصوّت کوتاه+ صامت (+صامت)) اگر مصوّت کوتاه، متفاوت باشد ولی به آخر واژه‌های قافیه، حروفی الحاقی شود، قافیه درست است (منظَری ـ تصوُّری)

۴- پسوند و پیشوند در صورتی که در واژه‌های قافیه تکراری نباشد، به تنهایی واژه‌ی قافیه قرار می‌گیرد:

یکی صورتش بسته تمثالگر که صورت نبندد از آن خوب‌تر

۵- اگر قبل از حروف اصلی در واژه‌های قافیه ، حروف دیگری هم مشترک باشد، رعایت این حروف در قافیه‌های بعدی، ضرورت ندارد؛ («شکایت و حکایت» می‌تواند با «فرصت و نعمت» قافیه شود)

۶- قافیه قرار دادن واژه‌هایی که با هم جناس تام دارد کاملاً صحیح است:

گلاب است گویی به جویش روان همی شاد گردد زبویش روان

۷- اگر حروف قافیه در بیش از یک واژه بیاید یعنی شاعر کلمه‌ی مرکّب را بسیط بپندارد و واژه‌ی قافیه قرار دهد، قافیه‌ی معموله ایجادمی‌شود.

۸- قافیه ممکن است قافیه‌ی میانی باشد؛ بدین معنا که شاعر در پایان نیم مصراع نیز، قافیه بیاورد.

در رفتن جان از بدن گویند هر نوعی سخن من خود به چشم خویشتن دیدم که جانم می‌رود

۹- قافیه ممکن است قافیه‌ی درونی باشد؛ یعنی شاعر در درون مصراع، قافیه به کار ببرد: یار مرا، غار مرا، عشق جگر خوار مرا....

۱۰- قافیه ممکن است دارای عیب‌هایی باشد که عیوب قافیه خوانده می‌شود:

♦ تکرار واژه‌های قافیه عیب است ولی تکرار آن را در مصراع چهارم شعر، صنعت بدیعی « ردّ القافیه »دانسته‌اند.

♦در قاعده‌ی ۲: (مصوّت کوتاه+ صامت (+صامت) اگر مصوّت کوتاه متفاوت باشد عیب است:

بگفتا که این مرد بَد می‌کند نه با من که با نفس خُود می‌کند

♦ اگر حرف «رویّ» در واژه های قافیه متفاوت باشد، عیب است؛ مانند قافیه ساختن «ترک-برگ»

در شعر نو:

۱- نظم مشخّص ندارد و مقیّد به جمله‌ی خود است.

۲- محدودیّت شعر کلاسیک را ندارد.

۳- در هر جایی که شاعر بخواهد به کار گرفته می‌شود.

۴ ـ اگر شعر حاوی مطالب پراکنده و وصف‌های جداگانه باشد و یا جنبه‌ی امری و دعایی «داشته باشد» لازم نمی‌آید.

www.amloxblog.com